

Note etimologice asupra unor elemente lexicale turcice în limba română

Etimološke ugotovitve o nekaterih turških leksikalnih elementih v romunskem jeziku

Nicolae Stanciu

1. Introducere

Numeroase articole, dicționare și lucrări de specialitate publicate în România sau peste hotare în ultimul secol și jumătate (Hașdeu 1886, Cihac 1879, Hristea 1980, Coteanu & Sala 1980, Lăzărescu-Zobian 1982, Suci 2009, 2011) au avut ca obiect de studiu etimologia turcismelor românești, dar o simplă lectură a acestora dezvăluie un aspect cel puțin discutabil: majoritatea termenilor de origine turcică în română sunt considerați ca aparținând turcei osmanlâi, variantă de dată mult mai recentă în evoluția formelor și a sensurilor, care a asimilat numeroase elemente lexicale din turcice vechi (în special de origine pecenegă, cumană și tătară), dar și multe alte cuvinte de origine arabă sau persană existente în alte limbi turcice vorbite astăzi în Asia Centrală, precum kazha, kirkiza, tadjica și uzbeca. Multe cuvinte etichetate ca turcisme au fost conservate în română și în limbile învecinate, preponderent slavice sau în maghiară din aceste limbi cu care aceste grupuri

etnice au fost în contact secole de-a rândul. Două dintre ele, cumanii de tip kipchak și tătarii au trăit în provinciile istorice românești sau au efectuat periodic raiduri armate între secolele ale X-lea și al XVIII-lea. Textele runice înregistrează existența popoarelor turcice și limba vorbită de acestea (Klyashtorny 2008:32) în perioada dinaintea diferențierii dialectale, denumită proto-turcă sau turca comună (Bazin 1959: 12). Se presupune că în perioada migrațiilor și a conviețuirii cu populațiile din Balcani acești călăreți nomazi au influențat nu doar limba, ci și construcția identitară a grupurilor etnice din regiune (Klyashtorny 2008:14, Spinei 2009:39-40). Divergențele semantice dintre limba turcă comună, limbile turcice vechi și varianta otomană, ca și continuitățile în evoluția și diferențierea dialectală a turcei primitive au preocupat de-a lungul timpului istorici (Golden 1979-1980, 1984, 1991, 1992, 1995-1997, 1998a, b, c) și lingviști (Menges 1994, Sevortjan 1974 și urm., Tenishev 2001). Deși conceptele de etimologie multiplă (Graur 1954:12), stratigrafie (Coteanu & Sala 1980:19) și confluențe etimologice (Poruciu 1998:7) au fost definite în lexicografia românească, au fost utilizate foarte puțin în dicționarele sau în lucrările de etimologie publicate în ultimul secol. Simpla comparație cu dicționarele etimologice bulgărești, maghiare, sârbești, rusești și ucrainene (Benkő 1967-76, Georgiev et al.1971, Skok 1971, Rudnicky 1962-1972, Vasmer 1986-1987) ne dezvăluie o orientare mult mai aprofundată asupra etimologiei, similară unei incursiuni culturale în istoria cuvintelor marcate prin recursul la documente unde aceste elemente lexicale au fost nu doar înregistrate, ci și interpretate dintr-o perspectivă evolutivă urmărind „transițiunea sensurilor” (Șăineanu 1999: 427) din limba de origine, prin limbile intermediare spre limba în care au supraviețuit sub forma împrumuturilor.

2. Perspective etimologice și metode de cercetare

Gândită ca etimologie motivată istoric prin care rădăcini identificate în limbile vechi sunt urmărite în evoluția lor istorică în interiorul unei familii lingvistice și în limbile în care s-au dezvoltat prin împrumut sub forma derivatelor, compuselor sau relictelor, o asemenea perspectivă asupra istoriei cuvintelor poate oferi mai multe mijloace de interpretare utilizând metode inter- și multidisciplinare și permite interpretarea datelor într-o direcție relevantă pentru identitatea etnică a vorbitorilor. Ceea ce ne propunem pe parcursul acestui articol este urmărirea

evoluției fonetice și semantice a unor forme și sensuri cu posibile origini arabe, persane sau turcice vechi în turca *osmanlâie* și ulterior în română. Demersul ne-a fost inspirat de analiza mai multor termeni cu etimologii controversate sau necunoscute, prezenți în limbile kazahă, română, câteva limbi slave (în special, bulgară, sârbă, rusă, ucraineană) și în maghiară, care au primit de-a lungul timpului interpretări extrem de diferite și, uneori, contradictorii. Grupând termenii analizați în câmpuri lexico-gramaticale și semantice, am încercat să subliniem importanța lor discursivă, constând în principal în continua actualizare în literatură și în presa scrisă și audio-vizuală a ultimelor decenii, expresivitatea sensurilor secundare și metaforice ale acestora în limbajul colocvial și în stilul publicistic.

Principalele metode folosite în acest studiu sunt analiza contrastivă, comparația formelor și sensurilor cuvintelor urmărite în evoluție, reinterpretația etimologiilor existente și oferirea unor sugestii pentru itemii lexicali înregistrați în câteva straturi etimologice precum limbile vechi, în special araba, persana, sanscrita și turca comună, precum și identificarea potențialităților expresive ale termenilor în româna actuală. Scopul principal al folosirii acestor metode interdisciplinare a fost organizarea și reprezentarea evoluției elementelor lexicale analizate în tabele etimologice (engl. *etymological charts*, Nourai 2010:10), care înregistrează schimbările formelor fonetice și variațiile semantice ale termenilor în straturi culturale corespunzătoare principalelor civilizații aflate în contact și interferență culturală.

3. Rezultate/ Discuții

Un număr semnificativ de cuvinte fie cu origine turcească poate fi identificat la o simplă analiză a dicționarilor și a lucrărilor de etimologie publicate până în prezent. Adjective și substantive abstracte, dar și concepte referitoare la arme, comerț și relații economice, spații deschise sau definind realități existențiale legate de casă și împrejurimile acesteia au primit de-a lungul timpului etimologii diferite și multiple în dicționarele românești și ale limbilor învecinate.

Din punct de vedere fonetic, cuvintele de origine turcică și turcească împreună cu cele indo-europene marchează o diferență fundamentală a românei în context romanic: deși se consideră că sursa sunetului și a literei *h* în română este de natură slavică (Brâncuș 2002:12), numărul cuvintelor de origine turcică

și turcească incluse în dicționare la această literă este semnificativ mai mare decât al celor indo-europene, presupuse a fi moștenite în limbile slave. Câteva schimbări fonetice regulate au avut loc prin împrumuturile succesive din limbile turcice vechi în turca *osmalâie* și, în final, în limba română. Printre cele mai semnificative sunt k > g: tk. veche, kz., uzb. *Köl* > tc. *göl* > rom. *gbiol* „lac” ori d > t: tk. veche, kz., uzb., tc *duz* > tc. + rom. *tuz* (Tuzla) „sare”.

Deși s-a remarcat caracterul preponderent concret al termenilor de origine turcică și turcească în limba română (Hristea 1982:142), analiza divergențelor semantice rezultate prin împrumut ne conduce spre o constatare diferită: majoritatea termenilor catalogați cu etimologie turcică sunt mai degrabă abstracti, metaforici și simbolici în matricea lor polisemantică. În fapt, pentru aproape toți termenii inventariați putem identifica trei categorii de sens: propriu, desemnând obiecte concrete; secundar, rezultând din devierea semantică uneori metonimică și abstract, metaforic sau simbolic, creat prin extrapolarea unei trăsături semantice relevante.

La nivel cultural și stilistic, actualizarea frecvență a termenilor utilizați în câteva domenii ale limbii vorbite și populare și, deopotrivă, în literatură și stilul publicistic actual confirmă ipoteza inițială a studiului, potrivit căreia cuvintele vechi, cu origini în culturile tradiționale (arabă, persană, sanscrită) și-au îmbogățit varietatea de sensuri în procesul trecerii dintr-o limbă în alta, devenind importante și sub aspectul prestigiului cultural și al definirii specificității etnice.

Printre adjectivele cele mai semnificative sub aspect expresiv putem enumera pe *ageamiu*, *calic*, *ciufut*, *hain* < alb. *hajn* (reg.) (Newmark 1999: 297), tc. *hayn*, gr. *χαίτη* *hodorog*, *pezevenghi* < tc. *pezevenk* (Papahagi 1963: 839), *tembel* < tc. *tembel* (DEX 1116) *zevzec* < tc. *zevzek* (DEX 1223), *zurliu* (DEX 1229) care denotă, în general, trăsături de caracter negative. Multe dintre ele au fost recuperate stilistic în literatură, în limbajul publicistic contemporan sau pe rețelele de socializare, prin deplasarea în registrul argotic și folosirea lor ca mărci ale limbajului expresiv (Călinescu, facebook, interfața în română, opțiunea: actualizare de stare). Devierea semantică marcată prin încălcarea restricțiilor combinatorii în cazul unor adjective ca *fudul* demonstrează potențialul expresiv al acestuia nu numai în proverbe („Prostul nu e prost destul, dacă nu e si *fudul*”), dar și în îmbinări atipice (*reforme fudule* – Pleșu 2018), derivate diverse, cum ar fi *mahmur* < tc. *mahmur* (DEX 612) existent și în aromână (Papahagi 1963: 651) și

creând pe teren românesc substantive ca *mahmureală*. Un arhaism cum ar fi *calp* < tc. *kalp* „fals” a fost folosit în poezia romantică *Epigonii* (Eminescu 1993), iar derivatul său agentiv a *calpuzan* < tc. *kalpazan* a fost preferat ca titlu de roman contemporan *Calpuzanii* (Angelescu 1987). Ultimul dintre ele, considerat și cel mai expresiv aparține substratului cuman (Șăineanu 1900: XIX).

Concepute ca expresii conceptuale ale unor realități culturale și istorice, substantivele împrumutate din limbile turcice arată în același timp vechimea unor câmpuri semantice corespunzătoare agriculturii, bucătăriei tradiționale, comerțului și reprezentării spațiului. Varietatea termenilor împrumutați pe filieră turcă din limbile vechi (araba, persana, sanscrita, turca veche) denotă asimilarea acestor cuvinte într-un posibil îndelungat proces de conviețuire sau în spațiul fluid al confluențelor culturale și limbilor aflate în contact. O trăsătură fonetică precum accentuarea pe ultima silabă a substantivelor de origine turcească a fost asociată cu generalizarea desinenței de plural *-le* ca specifică pentru turcismele românești extinsă uneori și la substantive vechi (*stea – stele, zi – zile*) sau de dată mai recentă (*canapea – canapele, sofa – sofale*). Pe de o parte, desinența asemănătoare există în limbile turcice (kz. *perde – perdeler*), dar nu funcționează în turca modernă și contemporană și nu este folosită nici în limbile slavice sau în maghiară, care au moștenit un important inventar de cuvinte de origine turcică și turcească. Ca urmare, putem considera că desinența *-le* specifică pentru substantivele feminine românești este mai degrabă o reminiscență din limbile turcice vechi extinsă analogic la substantive de alte origini precum cele din limbile romanice sau cele din turca osmanlâie. Pe de altă parte, un număr semnificativ de cuvinte de origine arabă, persană, sanscrită sau de origine turcică veche se încadrează în genul neutru în română sau masculin în limbile slavice.

Câteva substantive abstracte în limbile turcice au dobândit uneori sensuri concrete. Din punct de vedere gramatical, ele nu se înscriu în matricea comună a substantivelor feminine, ci mai degrabă în genul neutru ca expresie generală a non-animatului în română. Acestea denumesc aspecte generale ale existenței și au rezultat din conversiunea gramaticală a unor adjective. Două substantive etichetate cu etimologie maghiară în dicționarele românești: *chin* < hun. *kin* (DEX 179) și *chîp* < hun. *kép* (DEX 180, Șăineanu 1900: v) nu sunt folosite în maghiara contemporană, dar apar în bogate familii lexicale în limba română

sau chiar în locuțiuni expresive : *chinuire, chinuitor, chipes, a (se) închipui, (în) fel și chip, chipurile, chinuit, închipuit, chinuire, a (se) chinui, chinurile facerii, chinuri sufletești, după chip, după chipul și asemănarea cuiwa, a-și chinui creierii, cu niciun chip, cu orice chip, în acest chip, în chip de, chip cioplit, a-și arăta adevăratul chip, în chipul următor, nu mi-aș fi închipuit* acoperind o varietate de sensuri de la concret la secundar sau metaforic simbolic. Prezența acestor termeni în alte limbi de diferite origini cum ar fi sârba: *kip* „statuie” and *kiporezac* (Cahen 1920: 23) „sculptor”, maghiară: *kin* „agonie” (Tóth 2007: 434) ne conduce mai degrabă spre ipoteza originilor cumane pentru *chip* (Șăineanu 1900: v) sau sumeriene pentru *chin* asimilat și în kazahă prin *kynau* (KTTS 501) „tortură”. Posibilitatea raportării etimologiilor aceste cuvinte la rădăcini lexicale vechi, polisemia acestora și circulația în familii tipologic diferite denotă apartenența acestora la cuvintele vechi recuperate prin diverse paliere culturale ca arte, religie, rituri de trecere în registrul universal al limbilor. Un film recent din cinematografia românească readuce în titlu cuvântul *chin* ca o expresie a mântuirii prin credință: *Chin și amin* (2019). Alte substantive abstracte precum *cherem* < tc. *kerem* „milă”, kz. *keremet* (KTTS 529) „bunătațe” sau *habar* sunt cuvinte de origine persană existente în limbi de diferite origini ca albaneza *haber* „informație, știre, raport” (Newmark 1999:296), kazaha și uzbekă *habar* (KTTS 1024) „știre, veste” și-au pierdut autonomia în română și apar numai în locuțiuni verbale: *a avea habar, a fi la cheremul cuiwa*. Productivitatea semantică și expresivitatea termenilor este vizibilă în derivarea cu sufixe abstract *agentive* generând cuvinte noi ca *habarnist* frecvent uzitat în limbajul colocvial și publicistic cu conotații peiorative. Alte cuvinte au trecut printr-un proces de abstractizare care s-a petrecut simultan cu pierderea autonomiei lexicale și integrarea într-o locuțiune verbală: *bac* < tc. *hak* (DEX 456) desemnează în turca osmalăie un salariu sau un venit, dar a alunecat semantic în expresia metaforică *a veni de bac* unde actualizează o varietate de sensuri de la *a reuși, a ucide* sau *a plăti cu aceeași monedă*. Mai puțină atenție a fost acordată de-a lungul timpului unor termeni aflați la confluența culturilor, existând în limba turcă veche: *hatâr* < tc. *hatyr* < cum. *hatyr* (Șăineanu 1900: xix) „favoare, plăcere” și funcționând în română numai într-o locuțiune ca *a face hatârul cuiwa*. Un alt cuvânt abstract de origine turcească *haz* < tc. *haz* (DEX 461) a supraviețuit în limba română în expresii precum *cu haz, a face haz (de necaz), fără haz, vorbe de haz* considerate uneori ca specifice pentru spiritualitatea

românească. Câteva substantive abstracte cu etimologie multiplă pot fi găsite în arabă și au fost împrumutate în limbile balcanice și română: un exemplu interesant îl constituie *huzur* < tc. *hüzür* (DEX 483) „comfort, plăcere, bogăție” care a dezvoltat în română prin derivare pe model grecesc *a huzuri* „a duce o viață confortabilă” (ngr. *χουζοφι*). Ca și alte cuvinte cu origini arabe o rădăcină lexicală s-a integrat în diverse părți de vorbire în limbi aparținând diferitelor familii: kazahă: *nazar* „atenție”), slavice (slovenă: *nazor* „supraveghere”), română *a (se) năzări* „a gândi și reacționa instantaneu, a imagina, a fi posedat de o idee” și prezintă divergențe semantice ale sensurilor abstracte în diferite limbi. Termenul a fost asociat verbului din sârbă *nazirati* (DEX 695) „a vedea neclar”, dar are rădăcini și cuvinte asemănătoare din punct de vedere formal și semantic în limbi indo-europene (lit. *žuru* „anormal”) sau fino-ugrice precum maghiara *zür* (Tóth 2007: 685) „haos”. O ipoteză recentă corelează termenul cu inventarul pre-latin din Balcani (Vinereanu 2009: 568–569).

O serie de cuvinte dificil de încadrat într-o clasă lexico-gramaticală, care apar în expresii idiomatice, s-au dezvoltat la confluența culturilor. Ele și-au pierdut parțial sau total autonomia semantică, diferențiază sensuri abstracte rezultate prin metonimie și sunt specifice stilului colocvial. Etichetat cu etimologie țigănească sau turcică *baftă* „noroc, succes” are corespondențe formale și semantice în kazahă și turcă fiind folosit și ca antroponim: *bahyt* „fericire, noroc, succes”, tc. *baht* (DEX 2012:85). Ca o expresie a caracterului vechi și călător al noțiunii de fericire, cuvântul a fost înregistrat în primele dicționare etimologice ca un slavism în română, fără a primi niciun corespondent formal sau semantic (Cihac 1889: 475). Altul, precum *chef* < tc. *Kiyef* (DEX 169) marchează o diferență semantică în expresii ca *a avea chef* „a fi într-o stare de bună dispoziție” și *a da/face un chef* „a organiza o petrecere”. Un adjectiv folosit uneori și ca substantiv *chior* < tc. *kör* (DEX179) „persoană cu un ochi, orb” a creat o varietate derivativă prin mai multe părți de vorbire și îmbinări frazeologice: *a (se) chiori* „a privi îndelung” *apă chioară* „inconsistent”, *lumină chioară* „difuză”, *a nu avea un chior/ o para chioară (în buzunar)* „a nu avea bani”, *a nu face o para chioară* „a nu avea nicio valoare”. Considerat un element de „influență orientală” (Șăineanu 1900: 42), *soi* „categorie, grup, sort, varietate” apare atât autonom, cât și în locuțiuni adjectivale ca *de soi* „distins, deosebit”, de toate soiurile „diferit, divers”. Mai puțină atenție a fost acordată unui al termen abstract de origine

arabă funcționând în registrul colocvial al dialectului găgăuz, dar și în română: *tertîp* „artificiu, strategie, viclenie” < tc. *tertîp* < arab. *tartib* (Rajki 2007: 28) „aranjament, dispunere, ordine”, pe când un termen autonom în kazahă ca *toi* „festin, ospăț, petrecere”, considerat de origine cumană (Șăineanu 1900: xvii), funcționează în română numai într-o expresie creată prin metonimie în *toiul* (*luptei, petrecerii*), reținând numai dimensiunea semantică a zgomotului. Un alt cuvânt cu autonomie limitată apare în expresia adverbială *in van* a fost corelat cu un element turcic existent în maghiară *vén* (Tóth 2007: 607) „demodat, dispărut”, *zor* „grabă” alt element de „influență orientală” (Șăineanu 1900) apare în derivate verbale (*a zori – a grăbi*) și expresii idiomatice ca *a da zor* „a se grăbi”.

Denumirile armelor, organizarea militară și socială, precum și denumirile armelor au o îndelungată tradiție în folclor și istorie. Numeroși termeni referitori la arme, ranguri militare sau alte roluri asociate cu războiul, religia, pozițiile în societate sunt catalogați cu origine turcică, dar mai degrabă aparțin unui fond lexical comun mai multor familii de limbi, care a fost asimilat de diferite grupuri etnice ca specific pentru construcția identitară.

Câmpul semantic al armelor acoperă semnificații dintre cele mai variate, unele rezultate din asimilarea de către populațiile turcice a denumirilor din alte limbi indo-europene, altele considerate ca specifice pentru aceste grupuri etnice. Un termen cu posibile origini tătare funcționează în bulgară și română (Georgiev et al. 1971: 15), poate fi identificat și în alte limbi turcice contemporane kz. *arkan* (KTTS 87), rom. *arcan* < tat. *arkan* (DEX 58) „lasou” și apare într-una dintre poveștile românești: *a lua la oaste cu arcanul* (Creangă 1984) „a prinde și a lua pe cineva în armată cu forța”. Existând în toate limbile turcice în variante ale căror schimbări fonetice sunt justificate prin reguli interne, denumirea unei unelte: *balta / palta* (Oztopçu et al. 1996: 12) „topor, secure”, bg. *балтия* (Georgiev et al. 1971: 39), rom. *baltag* < tc. *balta* (DEX 87) cu posibile rădăcini cumane (Coteanu & Sala 1987: 49, Sala 2009: 149) a fost asociat cu un termen de origine sumeriană: *bal* (Tóth 2007: 722). Un roman cu multiple sugestii simbolice folosește cuvântul ca titlu cu semnificații referitoare la obiect al răzbunării sau similare motivului crengii de aur (Sadoveanu 1992). Alte arme ca *buzdugan* < tc. *bozdoğan* (DEX 129), *ciomag* < tc. *çomak* (DEX 187), *ghiulea* < tc. *gülle* (DEX 438), *hanger* < tc. *hancer* (DEX 458) „cuțit curbat”, *iatagan* < tc. *yatağan* (DEX 485), *satâr* < tc. *satir* (DEX 977) au corespondente în toate

limbile balcanice și în limbile turcice vorbite în Asia Centrală (Oztopçu et al. 1996), iar unele au supraviețuit în folclorul haiducilor ca în balada populară „Andri Popa”: *Cine trece-n Valea Seacă/ Cu hangerul fără teacă* (Balade 2009).

Organizarea socială și ierarhiile nobiliare reflectă alte aspecte ale culturilor aflate în contact. Mai multe cuvinte de origine turcică și turcească au fost împrumutate în română și alte limbi balcanice ca urmare a conviețuirii grupurilor etnice turcice cu populațiile romanice sau slavice de pe ambele maluri ale Dunării. Ca o expresie a modului în care turcii se raportează la ceilalți *ghiaur* < tc. *gâvur* (DEX 437) a fost folosit în Imperiul Otoman pentru a face diferența dintre aborigeni și cei de altă religie. Deși numeroși termeni de origine turcească au dispărut o dată cu ierarhia nobiliară aferentă, mulți dintre ei sunt recuperați ca arhaisme expresive în română și în limbile balcanice: *agă* < tc. *ağa* (DEX 20) „prefect”, *caimacam* < tc. *kaymakam* (DEX 132) „conducător al unei regiuni”, *capuchebeaie* < tc. *kapikhaya* (DEX 143) „reprezentant al domnitorului român la Poartă”, *capugiu* < tc. *kapucu* (DEX 143) „trimis special al sultanului”, *hadâm* < tc. *hadim* (DEX 399), alb. *Hadëm*, bg. *hadim*, srb. *hadim* „eunuc castrat”, *ienicer* < tc. *yeniceri* (DEX 488), *pașă* < tc. *paşa* (DEX 781), *spabiu* < tc. *spahi* (DEX 827) au rămas monosemantice. Altele, precum *chiabur* < tc. *kibâr* (DEX 177) și-a extins sensul prin conversiune *chiabur* (adjective) „bogat”. Ca și alte ranguri nobiliare vechi, câteva cuvinte ridică serioase probleme în stabilirea etimologiei: *bei* „guvernator” < tk. *bay*, tc. *bey* (DEX 124) a fost asociat cu fie cu adjectivul mongol *bayan* „bogat” (Clauson 1972: 609), fie cu substantivul chinezesc *beg* „șeful clanului” (Clauson 1962:15) sau cu turcicul *bey* „proprietarul unui teren” (Toth 2007: 514). Termenul *bayan* există ca substantiv comun cu sensul „căpetenie, domnitor” și ca toponim *Bayan* în Kazakhstan (Budagov 1997: 102). Revendicat deopotrivă de români, diferite categorii de slavi (bulgari, ruși, ucrainieni) *boier* „aristocrat, proprietar de pământ” are o bogată familie lexicală în română, o varietate de sensuri și a fost asociat cu termenul dialectal turcic *boljar* „nobil” (Rudnický 1962-1972: 187-188). Etichetat ca un element lexical cu etimologie maghiară, *haidúk* „gardă, paznic”, dar relaționat etimologic cu turcescul *haydud* „lucrător maghiar” ar fi putut intra în română sub forma *haiduc* prin intermediar slav sau turcesc (Ciorănescu 2002: 387). Termenul este întâlnit în albaneză *hajduk* „hoț, spărgător” (Newmark 1999: 297), bulgară și sârbă: *hajduk* „bandit, hoț”. O imagine pozitivă de cavaler rural, care ia de

la bogați și împarte la săraci este răspândită în folclorul balcanic. Ranguri religioase ca *hoge* < tc. *hoca* (DEX 478) „preot, învățător spiritual” au fost folosite ca denumiri de personaje literare ca Nastratin Hoge (Barbu 1998). Termeni desemnând trepte nobiliare ca *mârza* „familie nobilă de tătari” (Șăineanu 1900: VIII, X X) există și în kz *myrza* „domn, domnitor” (Kunanbaev 2018: 97) și sunt folosite în ambele limbi atât ca antroponime, cât și ca toponime (*Myrza*, *Mârza*) (Lăzărescu-Zobian 1982: 184).

Numele fiului sultanului *beizadea* < *beyzade* (DEX 98) „prinț” este întrebuințat în româna contemporană, în special în vorbirea colocvială sau în stilul publicistic, cu conotații puternic peiorative pentru a dezaproba favoritismele politice ale potențailor politici ai zilei: *beizadeaua coruptă*, *beizadeaua criminală* (Newsteam 2018, 2019). Alte cuvinte ca *duducă* și *duduie* < tc. *dudu* (DEX 334) „domnișoară, doamnă tânără” apar ca titluri de nuvelă (Hasdeu 1973) sau în formule de adresare familiară. Arhaisme desemnând percepții sociale sau grupuri mari de oameni sunt reactualizate în limbajul contemporan publicistic pentru valoarea lor afectivă, ironică sau peiorativă. Unul ca *becher* < tc. *bekâr* (DEX 98) „bărbat necăsătorit, flăcău bătrân” a fost folosit pentru a desemna statutul marital al unui personaj literar în secolul al XIX-lea (Caragiale 1992). Altul, cum ar fi *cirac* < tc. *çirak* (DEX 187) „discipol, lacheu, ucenic” a apărut frecvent în limbajul jurnalistic din ultimii ani pentru a denumi peiorativ garda pretoriană a unui politician: *Dragnea a venit cu ciracii la Înalta Curte de Casație și Justiție* (Newsteam, martie 2019). Mult mai sugestive sunt cuvintele recuperate expresiv în critica literară sau în limbajul filosofic al etnicității: *haimana* < tc. *haymana* (DEX 457) „vagabond” apare în expresii ca *a umbla haimana*, dar și ca epitet metaforic *o haimana sănătoasă* (Călinescu 2000). Considerat a avea etimologie maghiară *neam* < hun. *nem* „descendență, familie, națiune” este folosit într-o mulțime de îmbinări, cum ar fi *neamul românesc*, *iubire de neam*, *Catedrala Mântuirii Neamului*, *a fi neam cu cineva*, *după neam*, *de neam bun*, *de neam prost*, *de toate neamurile*, *neam prost* și are un dublet etimologic rezultat din adverbul ungar omonim: *nem* „nu”, cu ocurență limitată la expresia *a vorbi neam*. Nerecunoscut azi de vorbitorii de limbă maghiară contemporană, termenul are corespondențe în mai multe limbi vechi, precum sumeriana, persana sau limbile turcice vechi: *nam* „gen, glorie, nume” (Tóth 2007: 652). Două substantive abstracte denominând ostilitatea sau prietenia *dușman* < tc. *düşman* (DEX 337)

și *ortac* < srb. *ortak* (DEX 752) „prieten” au dezvoltat în română, prin derivare sau polisemie, o varietate de sensuri, cum ar fi *ortac*₁ „prieten”, *ortac*₂ „iubit” and *ortac*₃ „asociat” există atât în kazahă, cât și în turca osmanlăie *ortak* „prieten, acționar” (Johanson 1998: 32). În ultimele decade, termenul este folosit pentru a denumi într-o manieră peiorativă minerii din Valea Jiului, care au participat în anii '90 la represiunea populației civile din capitală.

Profesii aproape dispărute: *băcan* < tc. *bakkal* (DEX 93) „vânzător în piață sau într-un magazin mic”, *dulgher* < tc. *dülger* (DEX 335) „tâmplar” sau *mămular* < tc. *mamul* (DEX 627) „vânzător de mărfuri mărunte” apar ca nume de străzi în capitala României: *Băcani*, *Mămulari* (Ofrim 2007: 30-32; 167-168) sau ca antroponime: *Bacalbașa* „șeful vânzătorilor din piață” *Băcanu*, *Dulgheru*, *Mămularu*.

Spațiul și reprezentările sale lingvistice prezintă un inventar variat de elemente lexicale de origine turcica sau turcească, în special referitor la casă, împrejurimi și alte spații rurale sau urbane. Adesea, toponimia păstrează relice turce în cuvinte compuse sau derivate. Spații deschise, largi sau restrânse au fost denumite prin termeni turcici recuperați în limba contemporană în stilul colocvial, cel al literaturii artistice și cel publicistic. Un cuvânt ca *maidan* < tc. *meydan* (DEX: 612) „pământ necultivat” circulă în mai multe familii de limbi și a dobândit conotații politice în urma protestelor din capitala Ucrainei. În literatura artistică și limbajul colocvial, îmbinări ca *prințesa maidanului* sau *maidanul din București* (Eliade 2016) au devenit expresii metaforice ale originalității unui mod de viață. Un al doilea termen *mahala* < tc. *mahalie* < az. + uzb. *mahalya* „margine a orașului, suburbie” funcționează în numeroase derivate și expresii sugestive: *mahalagiu*/*mahalagioaică*, *mahalagism*, *viață de mahala*, *de mahala* desemnând deopotrivă un tip de comportament comun, scandalos, suburban, vulgar, dar și cu o anumită candoare a expresivității și libertății de manifestare. Toponimia conservă câteva substantive derivate sau compuse de la baze turcice cum ar fi *Almalâu*, *Alma Vii* (*alma* „măr sau cartof” cf. Sevortjan 1974:138), *Azuga* < tk. veche *azug* „urs” (Budagov 1997:45), Kz *azyk* (KTTS 131), *Bărăgan* „numele cuman al unui vânt” (Șăineanu 1900:v), *Buceag*, *Bucegi* „unghi”, *Murighiol*, *Techirghiol* (compuse cu termenul turcesc *ghiol* „lac”), Tuzla (compus cu turcescul *tuz* „sare”), Valea Uzului (*uzu* „pământ fertil”, un cuvânt maghiar cu posibile origini cumane, cf. Tóth 2007: 171).

Comerțul are o lungă tradiție în istoria culturală a diferitelor popoare, iar spațiile unde acesta se practică au primit semnificative conotații culturale:

bazar < tc. *bazar* (DEX 89) „denotă un concept existent în Asia central încă din perioadă preislamică, incluzând caravanele, depozitele și magazinele” (Frye 1998:196). Pentru a descrie un tip de comerț cu amănuntul, dar și o atmosferă specific locului, termenul concurează în română cu alte cuvinte de origine indo-europeană sau turcică.

Ospitalitatea, spațiile de locuit și adăposturile sunt alte concepte corelate, beneficiind de itemi lexicali cu origine turcească sau turcică. Conservând în română sensul din turca osmanlăie *conac* „casă mare” < tc. *konak* (DEX 128), cuvântul păstrează ecouri din limbile turcice unde are o semnificație puțin diferită: kz. *konak* (KTTS 568) „oaspete”, *konak uy* „hotel, casă de oaspeți”. Un sens secundar și metaforic se regăsește în culturile kazahă și română în riturile funerare și în cele de nuntă unde *conocăriile* și *konak asy* ce conțin în complexul de tradiții funerare sau maritale gesturile simbolice ale furtului și împărțirii pâinii împletite cu participanții la nuntă sau la înmormântare.

Diverse alte spații de locuit sau cu alte diferite destinații au fost preluate în română cu conotații dintre cele mai variate. Un exemplu de divergență semantică este *cherhana* < tc. *kerhana* (DEX: 177), care înregistrează o schimbare semnificativă de sens, încă explicabilă în procesul de metaforizare. Dacă în română cuvântul a ajuns să desemneze un spațiu de preparare a peștelui sau un mic restaurant unde se pot servi diverse preparate din pește și rămâne un termen neutru din punct de vedere stilistic, în turca osmanlăie *kerhana* denumește un bordel și este asimilat argoului. Aflat printre puținele turcisme care păstrează în limba română contemporană o parte a compusului turcic *hana* „loc”, frecvent întâlnit în limba kazahă în cuvinte ca: *ashana* (KTTS 174) „cantină”, *daribana* (KTTS 253) „farmacie”, *meribana* (KTTS 752) „restaurant”, *namazhana* (KTTS 943) „mecet, moschee”, *toyhana* (KTTS 1187) „salon de petreceri” sau chiar în bulgară în *mehana* „cantină, restaurant, terasă”, toate cuvinte compuse dintr-un element arabic (*khana* „cameră”) semnificând locul și destinația spațiului, presupunem că varianta românească a acestui element lexical a acumulat în decursul istoriei alte câteva nuanțe semantice din neogreacă (*hera* „doamnă”) sau turcă (*ker* „doamnă, damă de companie, prostituată”). Un personaj dintr-un roman de secolul al XIX-lea poartă un nume semnificativ în această privință: Chera Duduca (Filimon 1990), corespondentul feminin al unui alt nume grecesc și turcesc, Kir Ianulea (Caragiale 1998). Substantivul denumind adăpostul

femeilor hanului sau ale sultanului (*hareem* < tk. kz tc. *hareem*) și-a extins sensul în româna contemporană spre o casă a plăcerilor deținută de un om de afaceri sau un politician. Mai puțină atenție a fost acordată unui element lexical care circulă în diverse familii de limbi ca o reprezentare metaforică sau metonimică a căminului. Considerat un element cuman în română (Șăineanu 1900: xix) *hogeac* < tc. *ocak* (DEX 478) desemna inițial o construcție militară pentru ieniceri, dar și-a lărgit sensul de adăpost, cămin, locuință în kazahă *hoğak* (KSST 489) „adăpost, locuință”. Înregistrat inițial în turca veche *hoak* „cuptor, șemineu, vatră”, termenul funcționează în mai multe limbi turcice ca substantiv comun (*ojak* „foc”) sau ca toponim *Ojagly* „loc de unde gazul iese din pământ” (Budagov 1997: 102), russ. *очаг* „șemineu, vatră” (Vasmer 1997-2: 129).

Casa și părțile acesteia reflectă câteva aspecte semantice importante ale turcismelor românești în special prin sensurile secundare și metaforice actualizate de cuvintele din acest câmp, în special în expresii abstracte și sugestive pentru comportamentul uman, flexibilitatea corporală sau chiar eșecul în anumite proiecte. Un cuvânt ca *șandrama* < tc. *sundruma* (DEX:1084) „portic, verandă” s-a degradat semantic ajungând să însemne o casă nu prea solidă, care stă să cadă, dar și un proiect aproape eșuat. Reținând numai componenta semantică a schimbării de direcție *macaz* <tc. *makas* (DEX 608), expresia românească *a schimba macazul* funcționează atât pentru o operație în domeniul feroviar, cât și pentru un mod diferit de gândire și acțiune. Printr-o ușoară deviere semantică, un cuvânt de origine arabă *bina* „construcție, clădire” (Dobrișan 1968: 523, Budagov 1997: 47) devine în română *bina* < tc. *bina* (DEX 103) „construcție aflată în procesul renovării” și un motiv literar sugestiv în dramaturgia clasică (Caragiale 1992). Printre alte detalii din construcții, *balama* < tc. *bağlama* (DEX: 86) apare într-o expresie ca *a scârțâi din toate balamalele* referitoare la caracterul precar al unei construcții sau la inflexibilitatea încheieturilor corpului omenesc.

Câteva cuvinte circulând în română și în alte limbi balcanice au presupuse origini cumane (Hașdeu 1886, Giurescu 1961: 212, Djuvara 2007: 44) și rămân corespondentele arhaice și, uneori, romantice ale termenilor latini sau romanici. Printre acestea cele mai sugestive rămân: *odaie* „cameră”, *chiler* < tc. *kiler* (DEX 178) „bucătărie de vară, cămară”. Ca și alte cuvinte de origine turcică *hazna* < tc. *hazna* „comoară, visterie” s-a degradat semantic, ajungând să desemneze o fosă de canalizare, dar în texte literare din secolul al XIX-lea (Creangă 1984)

funcționa cu sensul din limba turcă. Alți termeni ca *iatac* < tc. *yatak* (DEX 485) „alcov, dormitor” sau *saray* funcționează în toate limbile turcice din Asia Centrală și în rusă cu semnificație dublă: „palat sau un spațiu deschis în aer liber unde sunt adăpostite animalele sunt ținute; a place in open air where the animals were kept” (Budagov 1997: 37). Două cuvinte răspândite în diferite limbi balcanice sau din Asia Centrală sau de Vest, *cârciumă/ crâșmă* „restaurant modest, rural, tavernă” cu ocurent în dialectele și limbile sud-dunărene (ar. *crâșmă*, bg. *krĭma* (Papahagi 1963: 308) „han, tavernă” și *liman* < tc. *liman* (DEX: 591) „mal, port, dar și rai, sanctuar” au de fapt origini grecești (Rajki 2007: 20), funcționează ca toponime în kirkiză și română (Aimatov 2018). Ultimul apare în expresii ca *a ieși la liman*, *a duce/ scoate pe cineva la liman*, *a ajunge la liman*, actualizând deopotrivă sensuri concrete și abstracte. O piesă de mobilier al cărui nume este moștenit în română din limbile araba, persană sau chiar sumeriană prin intermediar turcesc, răspândită de altfel și în limbile slave de est, cumulează o varietate de sensuri: *divan* < tc. *divan* (DEX 323): „o canapea lungă cu perne, tribunal, cafeana, o carte de poeme” (AHDEL: 2209). Din punct de vedere cultural, semnificațiile termenului au fost augmentate și rafinate printr-o lucrare filosofică publicată inițial, în secolul al XVII-lea, în limba română (Cantemir 2008). Un cuvânt denominând dimensiunea procesivă a spațiului evoluând la confluența religiilor, *hagialâc* < tc. *hacialik* (DEX 456) „pelerinaj la locurile sacre ale creștinilor sau musulmanilor” a fost recuperat ca o metaforă a călătoriei spirituale ce poate releva caracterul cosmopolit al aristocrației românești cu origini etnice diferite (Caragiale M. 1929, Lovinescu V. 1997).

Conturul unor forme de relief a fost denumit prin cuvinte cu etimologii obscure sau insuficient argumentate în dicționarele românești. Un substantiv feminin etichetat cu etimologie ucraineană în dicționarul explicativ, *corhană* < ukr. *korhan* (DEX 237) „deal nisipos și pustiu” ar trebui corelat, în opinia noastră, cu elementele lexicale similar existente în limbile turcice din Asia centrală și în limbile slavice sau în maghiară *kurgans* „movilă funerară a popoarelor nomade din stepă! (Frye 1998:45), presupuse a fi de origine proto-indo-europeană (Gimbutas 1997: 312-313), asimilate de grupurile nomadice turcice și răspândite în perioada migrațiilor în alte limbi ca maghiara, *kurgán* „un deal artificial folosit pentru înmormântare” sau kazaha, *kurgan* „un deal artificial în care erau înmormântați soldații cu lucrurile lor din timpul vieții”. Asociat în dicționarele românești cu *gorgon* „meduză” (Cihac 1879:125), termenul cu

variante fonetice *korhan/ kurgan* „o movilă, adesea făcut din lemn și acoperit cu pământ” apare ca un toponim în azerbaidjană, *Kurgan* „movilă, deal artificial” (Budagov 1997: 122) și reverberează reprezentarea arheo-mitologică a meduzei din greaca veche *Gorgona* (Marler 2002: 15-23).

Sărbătorile au în culturile arhaice și în cele moderne diferite concepte și reprezentări lexicale. Dintre cuvintele turcice și turcești, câteva sunt impresionante prin răspândirea și semnificațiile acestora. Alături de *chef* < tc. *keyf* (DEX 174) „party” ocurent în expresii specific argoului studentesc *a da/ face/ organiza un chef/ a merge la un chef* „party, petrecere” rezultat din concretizarea unui nume abstract referitor la stare, *chiolhan* < tc. *kölhan* (DEX 179) „petrecere zgomotoasă cu participanți mulți și zgomotoși” rămâne un arhaism expresiv pentru exprimarea exagerării. O rugăciune musulmană efectuată aproape de apusul soarelui, *chindie* < tc. *ikindi* (DEX 179) denumește în limbajul colocvial și poetic momentul zilei ca rezultat al transferului metonimic, dar și un instrument musical și un dans efectuat probabil în acest moment al zilei (Lăzărescu Zobian 1982:164). O sărbătoare musulmană de vară constând sacrificarea animalelor și împărțirea cărnii celor săraci este desemnată prin cuvinte cu forme asemănătoare în diferite limbi: kz. *kurbanay*, tc. *qurban*, Arom. *curban* (Papahagi 1963: 336), rom. *curban*, srb. *gurban* „sacrificiu” (Sikimić & Hristo 2007: 27). În folclorul bulgăresc și în cel românesc există reminiscențe ale acestui ritual sacrificial constând în sacrificarea unei păsări și îngroparea unei sticle de vin din producția anul precedent în pământul unei podgorii, sub numele de *Curbănitul Viilor*, *Kurban vinogradov* (Mishev 2014: 132). Denumirea generică a sărbătorii printr-un termen cu posibile origini arabe sau persane asimilat de cumani (Djuvara 2007: 44), kz. *toy* „rit de trecere, sărbătoare” a fost moștenită în română numai cu semnificația de toi „bechetuire, zgomot” (Șăineanu 1900: xvii) și în expresii și-a adăugat un sens suplimentar: *în toiul luptei/ lucrului* „la mijlocul, în punctul cel mai înalt”.

4. Concluzii

Influența turcească asupra limbii române a fost urmărită în ultimele lucrări de etimologie și lexicografie românești dintr-o perspectivă limitativă și unidirecțională, subliniindu-se, în general, apartenența tuturor cuvintelor la varianta turcească osmanlăi, caracterul preponderant concret al termenilor desemnând obiecte din lumea materială. Încercând o descriere etimologică evolutivă bazată

pe identificarea etimonului în limbile vechi sau în variantele cumane, pecenege și tătare prin comparația cu limbile turcice vorbite astăzi în Asia Centrală (în special, kazaha și uzbeka), urmărirea schimbărilor de sens în procesul asimilării elementelor lexicale din limbile vechi în limbile turcice, turca osmanlăie și împrumutul acestora prin intermediar slav în română, acest articol încearcă să propună o perspectivă multidisciplinară asupra etimologiei și să sublinieze caracterul abstract și potențialitățile discursive ale termenilor recuperați nu numai în limbajul colocvial, dar și în cel metaforic al literaturii artistice și al stilului publicistic.

Câteva straturi etimologice pot fi identificate în acest demers analitic și hermeneutic deopotrivă: o parte semnificativă a acestui inventar lexical aparține fondului arab, persan și sumerian, care a fost asimilat de dialectele proto-turcice probabil înaintea adoptării islamului ca religie. Asociate cu etimoane cumane, pecenege sau tătarești, denumite generic turcice multe cuvinte au trecut în română direct sau prin turca osmanlăie și au fost resemantizate sau înlocuite de termeni de origine balcanică sau latină cu care turcii otomani s-au aflat în contact.

Principalul scop al acestui articol este să propună soluții etimologice într-o perspectivă culturală, să demonstreze caracterul abstract și expresiv al elementelor turcice în discursul literar și publicistic contemporan, susținând că acestea doar s-au degradat din punct de vedere semantic prin primirea unor conotații ironice sau peiorative, dar s-au și înnobilit prin expresia metaforică și polisemie, asimilând sensuri comune diferitelor tipuri de culturi aflate în contact sau succedându-se în decursul evoluției istorice. Deși unele rădăcini lexicale au dispărut ori s-au integrat sub forma relictelor semantice în structura unor cuvinte compuse sau derivate, recuperarea lor simbolică în arhetipuri culturale, antroponime sau toponime sau în construcții frazeologice sugestive a generat sensuri abstracte, expresive și originale în limba română actuală.

Surse literare și publicistice citate:

- Aimatov, C. 2018 [1996] *O zi mai lungă decât veacul*, Iași: Polirom.
Angelescu, S. 1987: *Calpuzanii*, București: Cartea Românească.
Balade populare românești, 2012, București: Litera.

- Barbu, I. 1998: *Poezii*, București: Editura Eminescu.
- Cantemir, D. 2008: *Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea sau giudețului sufletului cu trupul*, Chișinău: Academia de Științe a Moldovei.
- Caragiale, I. L. 1992: *Teatru*, București: Minerva.
- Caragiale, I.L. 1998: *Nuvele, schițe, povestiri*, București: Minerva.
- Caragiale, M. 1929: *Craii de Curtea Veche*, București: Cartea Românească.
- Călinescu, G. 1997: *Enigma Otiliei*, București: Minerva.
- Călinescu, G. 2000: *Viața lui Eminescu*, București: Cartex.
- Creangă. I. 1984: *Povești, povestiri. Amintiri din copilărie*, București: Editura Ion Creangă.
- Eliade, M. 2016: *Romanul adolescentului miop*, București: Cartex.
- Eminescu, M. 1993: *Poezii*, vol. 1-3, București: Editura Eminescu.
- Filimon, N. 1990: *Ciocoi vechi și noi*, București: Minerva.
- Hasdeu, B. P. 1973: *Duduca Mamuca*, Cluj: Dacia.
- Lovinescu, V. 1997: *Al patrulea hagialâc*, București: Minerva.
- Newsteam, ediția online din anii 2018-2019.
- Pleșu, A. 2018: *Dilema Veche*, Ediția online, martie 2018.
- Sadoveanu, M. 1992: *Baltagul*, București: Minerva.

Bibliografie

- Ahdel: *The American Heritage Dictionary of the English Language*, Third Edition, Ed. by Anne H. Soukhanov, 2010, New York: American Heritage Publishing Co.
- Bazin, L. 1959: 'Structure et tendencies communes de langues turques (Sprachbund)' in Deny et al. *Philologiae Turcicae Fundamenta*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, pp. 11-19.
- Benkő, L. 1967–1976: *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* [Dicționarul etimologic și istoric al limbii maghiare]. Budapesta: Akadémiai Kiadó.
- Brâncuș, G. 2002: *Introducere în istoria limbii române*, București : Editura Fundației România de Măine.
- Budagov, B. 1997: *Turkic Toponyms of Eurasia*, Baku: Elm.
- Cihac, A.1879 : *Dictionnaire d'étymologie daco-romane. Eléments slave, magyares, turcs, grecs moderne et albanais*, Francfort : St. Goar.

- Ciorănescu, Al. 2002: *Dictionarul etimologic al limbii române*, București: Editura Saeculum I.O.
- Clauson, G. 1962: *Turkish and Mongolian Studies*, London: The Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland.
- Clauson, G. 1972: *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford: Clarendon.
- Coteanu, I & M. Sala 1987: *Etimologia și limba română. Principii-probleme*, București: Editura Academiei Republicii Socialiste România.
- DEX: *Dictionarul explicativ al limbii române*, 2012, București: Univers Enciclopedic Gold.
- Djuvara, N. 2007: *O scurtă istorie a românilor povestită celor tineri*. Ediția a IV-a, București: Humanitas.
- Dobrișan, N. 1968: 'Cuvinte de origine arabă intrate în română pe filiera limbii turce' in *Analele Universității din București. Seria Științe Sociale. Filologie*, anul XVII, pp. 521-539.
- Frye, H. N. 1998: *The Heritage of Central Asia. From Antiquity to the Turkish Expansion*, Second Edition, Princeton: Markus Wiener Publishers.
- Georgiev et al. 1971: Georgiev, Vl., Iv. Гълъров, I. Zaimov, St. Пчев: *Български етимологичен речник*, I, Sofija: Izdatelstvo na Българска Akademia na Naukite.
- Gimbutas, M. 1997: *The Kurgan Culture and the Indo-Europeanization of Europe*, Eds. M. R. Dexter and K. Jones-Bley, Washington DC: Institute for the Study of Man (*Journal of Indo European Studies* monograph 18).
- Giurescu, C. C. 1961: 'Împrumuturi cumane în limba română: *odaie, cioban*' in *Studii și cercetări lingvistice*, anul XII (1), pp. 205-214.
- Golden, P.B. 1979-1980: 'The Polovci Dikii' in *Harvard Ukrainian Studies*, 34, pp.269-309
- Golden, P.B. 1984: 'Cumanica I: The Qipchaqs in Georgia' in *Archivum Eurasiae Medii Aevi*, 4, pp. 45-87.
- Golden, P. B. 1991: 'Turkic Nomads' in *Archivum Eurasiae Medii Aevi*, vol. 7, Wiesbaden: Otto Harrassovitz, pp. 41-86.
- Golden, P. B. 1992: *An Introduction to the Turkic World. Ethnogenesis and State Formation in Medieval and Early Modern Eurasia and Middle East*, Wiesbaden: Otto Harrassovitz.
- Golden, P.B. 1995-1997: 'Cumanica IV: The Tribes of Cuman Qipchaqs' in *Archivum Eurasiae Medii Aevi*, 9, pp. 99-122.

- Golden, P.B. 1998 a: 'Religion among the Qipchaqs of Medieval Asia' in *Central Asiatic Journal*, vol.42(2), pp. 180-237.
- Golden, P. B. 1998 b: 'Qipchaqs' in *Cumanica*, V, pp. 63-79.
- Golden, P.B. 1998 c: 'The Turkic People: A Historical Sketch' in *The Turkic Languages*, Edited by Lars Johanson and Evá A. Csató.
- Graur, Al. 1954: *Etimologii românești*, București: Editura Academiei republicii Populare Române.
- Hasdeu, B. P.1886: *Sur les éléments turcs dans la langue roumaine*, Bucarest, available at www.dacormanica.ro (retrieved: 28. 09. 2019).
- Hristea, Th. 1984: *Sinteze de limba română*, Ediția a 3-a, București: Editura Albatros.
- Johanson, L & É. Á. Csató (eds) 1998: *The Turkic Languages*, London and New York: Routledge.
- KTTS: *Kazak tilinin tusindirme sozdigi* [Dicționarul etimologic al limbii kazahe], 2008: Almaty: Daik-Press
- Klyashtornyi, S. 2008 : *Old Turkic Runic Texts and History*, Bucharest : Editura Academiei Române, Brăila: Editura Istros.
- Kunanbaev, A. 2018: *Cartea învățăturilor*. Traducere din limba rusă și postfață de Antoneta Olteanu, București: Nemira.
- Lăzărescu-Zobian, M.M. 1982: *Kipchak Turkic Words in Romanian*, Ph. D. Thesis defended at University of Columbia, New York .
- Menges, K.H. 1995 [1968]: *The Turkic Languages and People. An Introduction to Turkic Studies*, 2nd revised edition, Wiesbaden: Harrasowitz Verlag.
- Mishev, G. 2014: *Thracian Magic. Past and Present*, London: Avalonia.
- Newmark, L. 1999: *Albanian English Dictionary*, Oxford: Oxford University Press.
- Nourai, A. 2010: *An Etymological Dictionary of Persian, English and Other Indo-European Languages*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Ofrim, Al. 2007: *Străzi vechi din Bucureștiul de azi*, București: Humanitas.
- Oztopçu et al. 1996: K. Oztopçu, Z. Abuov, N. Kambarov, Y. Azemoun : *Dictionary of Turkic Languages: English, Azerbaijani, Kazakh, Kyrgyz, Tatar, Turkish, Turkmen, Uighur, Uzbek*, London and New York: Routledge.
- Papahagi, T. 1963: *Dicționarul dialectului aromân general și etimologic. /Dictionnaire aroumain/macédo-roumain general et étymologique*, București: Editura Academiei Republicii Populare Române.

- Poruciuc, A. 1998. *Confluente etimologice*, Iași: Polirom.
- Rudnický 1962-1972: *An Etymological Dictionary of the Ukrainian Language*, Winnipeg: Ukrainian Free Academy of Sciences.
- Sala, M. 2009. *Cuvintele – mesageri ai istoriei*, București: Meronia.
- Sevortjan, E.V. 1974 onward: *Etimologičeskij slovarj tjurskih jazykov*, Moskva: Nauka.
- Sikimić, B. & P. Hristo 2007: *Kurban in the Balkans*, Belgrade: Institute of Balkan Studies.
- Skok, P. 1971: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb: Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti
- Spinei, V. 2009: *The Romanian and the Turkic Nomads North of Danube Delta from the Tenth to the Mid-Thirteenth Century*, Leiden and Boston: Brill.
- Suciu, E. 2009. *Influența turcă asupra limbii române. Studiu monografic*, vol. I, București: Editura Academiei Române, p. 472
- Suciu, E. 2011. *101 cuvinte de origine turcă*, București, Humanitas.
- Șăineanu, L. 1999 [1899]. *Încercare asupra semasiologiei limbei române. Studii istorice despre tranzițiunea sensurilor*, Timișoara, Editura de Vest.
- Șăineanu, L. 1900. *Influența orientală asupra limbei și culturei române*, București: Socec.
- Tenishev, E. R. 2001: *Sravnitel'no istoričeskaja gramatika tjurskih jazykov*. Leksika, Moskva: Nauka.
- Tóth, A. 2007: *Etymological Dictionary of Hungarian*, The Hague: Mikes International.
- Vasmer, M. 1986–1987: *Etymologičeskii slovarj russkogo jazyka*. Prevod s nemetskogo i dopolnenia O. N. Trubacheva, Moskva: Nauka.
- Vinereanu, M. 2009: *Dictionar etimologic al limbii române. Pe baza cercetărilor de indo-europenistică*, București: Alcor Edimpex.

Povzetek

Jezikovne prvine turkmenskega in turškega izvora niso doživele dovolj interdisciplinarnih raziskav, ki bi lahko razjasnile medsebojne odnose med koncepti in besedami pečeneškega, kumanskega ali tatarskega izvora na eni in osmansko-turškega izvora na drugi strani. Romunski slovarji namreč vse te besede skoraj

brez izjeme definirajo kot turcizme. Dejansko pa so leksikalni elementi z nejasno ali multiplo etimologijo, ki jih v romunščini najdemo kot semantične relikve v različnih stilističnih registrih (arhaičnem, ljudskem, regionalnem), antroponimi ali toponimi, v romunski folklori doživljali nenehno resemantizacijo od 19. stoletja do danes v obliki nekakšnih metaforičnih izrazov oziroma za duhovno podobo tega območja pomembnih simbolov. Njihova ekspresivna vrednost je očitna iz pogoste aktualizacije v jeziku sodobnih pisnih in audiovizualnih občil. Sprejemanje multiplih etimologij in sledenje pomenskemu razvoju od osnovnih pomenov do sekundarnih in metaforičnih predstavlja prvi korak pri oblikovanju interpretacijske metode, ki izhaja iz etimološkega in stratigrafskega sovpadanja, pri čemer se povezuje med glasovno obliko in pomenom ves čas ohranja.

Ključne besede: etimologija, turški, stare besede, etimološka konfluenca, stratigrafija, diskurz

Rezumat

Elementele lingvistice de origine turcică și turcească au fost insuficient studiate dintr-o perspectivă interdisciplinară, care să punteze liniile de continuitate dintre conceptele și cuvintele de origine pecenegă, cumană, tătară și cele din turca osmanlăie catalogate aproape exclusiv ca turcisme în dicționarele românești. În fapt, elemente lexicale cu etimologie nerecunoscută sau multiplă prezente în limba română sub forma relictelor semantice reperabile în diverse registre stilistice (arhaic, popular, regional), antroponime sau toponimie au fost resemantizate în folclorul și literatura română din secolul al XIX-lea până în prezent sub forma unor expresii metaforice sau simboluri relevante pentru spiritualitatea acestui spațiu. Expresivitatea lor este evidentă în actualizarea frecventă din limbajul presei scrise și audio-vizuale contemporane. Acceptarea originilor multiple și urmărirea evoluției semantice de la sensurile de bază până la cele secundare sau metaforice constituie un prim pas în configurarea unei metode de interpretare bazate pe confluente etimologice și stratigrafie, conservând totodată principiul legăturii dintre forma fonetică și sens.

Cuvinte cheie: etimologie, turci/ turcesc, cuvinte vechi, confluente etimologice, stratigrafie, discurs